

Rozvíjanie sociálnych kompetencií žiakov na ZŠ: charakteristiky sociálno-psychologického výcviku

Denisa Fedáková, Spoločenskovedný ústav SAV, Košice, dfedak@saske.sk

FEDÁKOVÁ, Denisa. Development of pupils social competencies at basic schools: characterizations of social-psychological exercise. Individual and Society, 2006, Vol. 9, No. 3.

Paper introduces content and experiences learned from psychological training on enhancing social competencies of 7-th class pupils. Detailed information is given about the sample of trainees, form and content of the sessions, rules, school setting, duration as well as about the subjective feelings and observation of the author. In conclusion facts about the way for measuring the effects of the training are mentioned and proposals for the future positive outcomes of the further training implementation are suggested.

Social competencies. Basic schools. Pupils. Social-psychological exercise.

Po dvoch rokoch skúseností s realizáciou programu orientovaného na zvyšovanie sociálnych kompetencií žiakov siedmeho ročníka na viacerých ZŠ v Košiciach by som sa v príspevku zamerala na niektoré aspekty súvisiace s vedením tohto výcvikového programu ako aj s napĺňaním jeho cieľov.

Ambíciou predkladaného materiálu nie je prezentovať obsahovú stránku programu, ale skôr poukázať na konkrétne zistenia, možné prínosy jeho ďalšieho aplikovania ale aj úskalí.

Hneď v úvode by som rada uviedla niekoľko základných charakteristík tohto programu, počnúc popisom cieľovej skupiny a ďalšími nemenej podstatnými prvkami jednotlivých stretnutí poukazujúcich na špecifiká programu rozvíjania sociálnych zručností a kompetencií, ktoré ho do istej miery odlišujú od mnohých iných sociálno-psychologických výcvikov (Rahill, Teglasi, 2003; Spence, 2003).

Účastníkmi sociálno-psychologického výcviku, ako už bolo v úvode spomenuté, boli žiaci siedmeho ročníka ZŠ. Výberu tejto vekovej skupiny predchádzali dlhé diskusie a rozhovory so skúsenými kolegyňami a kolegami s viacerých PPP a psychologických pracovísk z Košíc a Bratislavy. (Aj touto cestou im za všetky pripomienky, odporúčania a rady ešte raz ďakujeme). Napokon sme sa spoločne zhodli na tom, že práve žiaci 7. ročníka ZŠ 12-13 rokov budú vhodnou skupinou pre realizáciu programu rozvíjania sociálnych kompetencií pretože pre toto vývinové obdobie je obzvlášť príznačné:

-hľadanie a budovanie osobnej identity,

-formovanie ďalšej životnej perspektívy,

-schopnosť hypotetického uvažovania a abstrakcie,

-averzivnosť adolescentov v tomto období ešte nie je natoľko rozvinutá, sú prístupní k dohováraniu,

a že na základe uvedených charakteristík možno počítať s vyššou mierou úspešnosti pri korekcii asociálnych prejavov správania, ako by tomu bolo u adolescentov vyššieho veku.

Úskalím vo výbere tejto vekovej skupiny sú rozdiely v telesnej i psychickej zrelosti žiakov na úrovni rodu (chlapci a dievčatá) i individuálnej, na ktoré je nevyhnutné pri tvorbe programu prihliadať.

Celkovo, počas dvoch rokov trvania projektu, program absolvovalo 5 tried bežných ZŠ (cca 120 žiakov) a pracovalo sa v desiatich skupinách (triedy boli vždy náhodne rozdelené do dvoch skupín). Lektorsky sa na nich podieľalo 11 lektoriek a 1 lektor.

Forma stretnutí: stretnutia sa konali v triedach na ZŠ, raz týždenne v rozsahu dvoch vyučovacích hodín. Celkový rozsah stretnutí so žiakmi jednej triedy bol cca 60 - 70 vyučovacích hodín. Stretnutia boli buď sčasti zakomponované do rozvrhu hodín, alebo nasledovali ihneď po vyučovaní; zvyčajne išlo o 7. a 8. vyučovaciu hodinu.

Úskalím v tomto prípade bola kolísavá účasť žiakov v niektorých triedach. Vzhľadom na fakt, že výcviky neboli v niektorých prípadoch súčasťou školského rozvrhu a teda účasť na nich bola dobrovoľná, nebolo v našich silách docieľiť aby sa žiaci stretnutí zúčastňovali pravidelne. Na základe skúsenosti si však dovoľím tvrdiť, že účasť na stretnutiach bola podmienená predchádzajúcou skúsenosťou žiakov s rôznymi formami skupinových stretnutí a to v tom zmysle, že žiaci, ktorí už nejakú tú skúsenosť s výcvikmi, či programami mali, sa stretnutí zúčastňovali, zatiaľ čo žiaci zo škôl, ktoré doposiaľ programy zamerané na skupinovú prácu so žiakmi nepodporovali sa im vyhýbali a pristupovali k nim s dešpektom. V takýchto prípadoch naše stretnutia so žiakmi plnili aj istú osvetovú funkciu. Žiaci mali možnosť oboznámiť sa s cieľmi a obsahom stretnutí i celého programu, mali možnosť zažiť si priateľskú a uvoľnenú atmosféru na stretnutiach a spoznať, že nie je dôvod obávať sa či vyhýbať sa stretnutiam tohto typu v budúcnosti.

Obsah stretnutí: stretnutia boli tematicky zamerané pričom témy jednotlivých stretnutí, hoci boli vopred pripravené, sa flexibilne prispôbovali záujmu žiakov o konkrétnu tému, alebo boli upravované s ohľadom na momentálnu situáciu v skupine. Z nosných tém spomeniem aspoň niektoré: sebapoznávanie, komunikácia, konflikty, emócie, interpersonálne vzťahy, kooperácia, empatia... Stretnutia boli vedené technikou diskusií a rozhovorov, pričom sa dbalo o to, aby každý účastník stretnutia dostal slovo a mal možnosť vyjadriť sa k téme. Dôraz bol kladený na dynamiku skupinových procesov, na nadobúdanie komunikačných i sociálnych zručností. Každé stretnutie začínalo pozdravom a výzvou, aby sa žiaci vyjadrili k tomu, čo sa za uplynulý týždeň udialo v triede, doma, atď. Mnohokrát už táto úvodná technika spustila v skupine diskusiu na určitú tému, napr. problémy s učením, láska na obzore, problémy s rodičmi, nevyriešený konflikt v triede a iné. V takýchto prípadoch šiel pripravený program bokom a venovali sme sa tomu, čo bolo „horúce“.

Hry: Neodmysliteľnou stránkou stretnutí bola zážitková časť, počas ktorej sme sa konkrétnej problematike venovali na úrovni hier a cvičení. Nespočetnekrát sme sa nestačili diviť ako žiaci intuitívne odhaľovali posolstvá hier i ich skrytý zámer, ako s dôvtipom a vysokou mierou invencie pristupovali k plneniu zadávaných úloh, ako sa povzbudzovali, chválili, ale aj kritizovali a napomínali.

Pravidlá: Aj v našich skupinách, tak ako to býva pri výcvikoch tohto typu zvykom, boli po dohode zavedené pravidlá skupiny, ku ktorým sme sa pravidelne vracali a pripomínali si ich. Na rozdiel od bežných skupín sme ich však nikdy nemali zdokumentované a žiaci si vážili prístup, ktorý im dával pocítiť, že im dôverujeme, že nepotrebujeme pravidlá písomne dokumentovať a zavádzať nejaký nový poriadok.

Autokorekcia správania skupiny fungovala od prvých stretnutí, žiaci sa na nedodržiavanie pravidiel navzájom upozorňovali, pričom si stáli za tým, aby boli dodržiavané a neboli zneužívané.

Školské prostredie inak: Významným prínosom stretnutí ďalej bolo, že žiaci mali možnosť zažiť si školské prostredie inak, mali šancu skúsiť na vlastnej koži, že škola nie je len miestom nadobúdania nových vedomostí, skúšania a disciplíny, ale je aj miestom, kde sa spoločne so spolužiakmi môžu dôverne porozprávať o svojich trápeniach a radoostiach, kde môžu spoločnými silami vyriešiť problémy súvisiace s prospechom, so správaním, s učiteľmi, že sú miestom kde sa môžu spoločne zasmiať a niekedy si aj poplakať.

Dlhodobosť: Program vzhľadom na jeho celoročné (dlhodobé) trvanie umožnil v triedach zmapovať situáciu, odhaliť silné a slabé stránky triednych kolektívov, no často na stretnutiach „vyplávali“ na povrch skutočnosti, o ktorých žiaci medzi sebou počas vyučovania hovoriť nestihli alebo nechceli, ale aj také, pri ktorých bola nevyhnutná promptná psychologická intervencia.

Veľmi vítaná bola príležitosť konfrontovať problémy okamžite po ukončení stretnutí s pedagógmi školy, prípadne s príslušnou PPP, ku ktorej škola patrí.

Dlhodobosť programu mala rovnako zaručiť aj efektívnejšie rozvíjanie a zdokonaľovanie sociálnych zručností a kompetencií. Ako uvádzajú Gillernová a Štětovská (2001) na základe vlastných skúseností, až pri výcviky, ktoré trvajú viac ako 30 hodín možno uvažovať o rozvoji príslušných zručností.

To, čo som sa naučil/a si aj vyskúšam: Dôležitým prvkom tréningového programu zameraného na nácvik a získavanie sociálnych kompetencií bola aj možnosť samotnej aplikácie nadobudnutých zručností mimo stretnutí. Triedne učiteľky ako aj iné vyučujúce zaznamenali zmeny v správaní žiakov, ktorí sa stávali vnímavejšími voči situáciám v ich okolí. Domnievame sa, že tento prvok by bol v prípade zavedenia programu, ako povinného predmetu, do základných učebných osnov veľmi prospešný pri vytváraní celkovej atmosféry medzi žiakmi školy ako aj medzi žiakmi a pedagógmi.

Spoznajme sa: Neopomenuteľným elementom hovoriacim v prospech tohto programu je aj možnosť modelovania špecifických situácií na stretnutiach, pri ktorých mali spolužiaci možnosť prejavíť sa a spoznať sa pri aktivitách, aké v škole bežne nezažívajú. Fantastickými boli práve momenty, pri ktorých pozitívnu spätnú väzbu vo forme pochvaly, ocenenia, či kamarátskeho potľapkania dostávali žiaci, ktorí patrili v skupine k outsiderom. Spolužiaci mali možnosť prostredníctvom rozhovorov, debát i hier bližšie spoznať svojich spolužiakov a zistiť, že majú spoločné záujmy, že sa majú rovnaký názor na viaceré problémy, že momenty, pri ktorých si „skočili do vlasov“ sa dali vyriešiť aj inak a že si vedia odpustiť a zabudnúť na nepríjemné chvíle.

Pozrime sa na seba: Všetky stretnutia boli zaznamenávané videokamerou a záznamy slúžili výhradne lektorkám pri príprave ďalších stretnutí ale aj na opätovné sledovanie toho, čo sa v skupine počas stretnutia odohralo. Mnohokrát poslúžili najmä tým, že sa zaznamenali momenty, ktoré sme počas stretnutia nemali možnosť postrehnúť. Žiaci si na prítomnosť kamery zvykli veľmi rýchlo, niekedy rýchlejšie než samotné lektorky. Niekoľkokrát sme sa k nahrávkam so stretnutí z rôznych dôvodov vracali spoločne so žiakmi a oni tak mali možnosť vidieť, že okrem toho, že im od septembra do júna podrástli vlasy, sa zmenil ich spôsob vyjadrovania, naučili sa počúvať jeden druhého, diskutovať a neskákať si pri tom do reči.

Chlapci a dievčatá - počas prvých stretnutí dva nezlučiteľné pojmy. „Chlapci nám robia zle“, „chlapci nevedia čo zo sebou“, „chlapci sú hlúpi a ničomu nerozumejú“, „dievčatá stále len žalujú“, „dievčatá nemajú zmysel pre humor“, „dievčatá sú citlivky“. Sedenia v kruhu spočiatku rozdeľovali triedu na polkruh chlapcov a polkruh dievčat. Postupne si na stretnutiach povedali:

-chlapci dievčatám: „Je pravda, že to niekedy preháňame“, „je to fajn, že viete urobiť takú peknú nástenku“, „keby ste nám niekedy nenašepkali, tak sme stratení“...

-dievčatá chlapcom: „Je s vami super zábava, bez vás by to bola nuda“, „viete nám pomôcť s matikou“, „ste dobrí športovci“....

A kruh už viac nebol rozdelený na polkruhy.

Komunikácia s lektorkami: Navrhnuté tykanie niektorých spočiatku zaskočilo. Boli sme pre nich „dospeláčky“, ktoré ich budú niečo učiť. O to príjemnejšie bolo pre nás sledovať drobné posuny v komunikácii od stretnutia k stretnutiu, ako sa žiaci postupne zbavovali zábran v komunikácii s nami a osmeľovali sa. V každom prípade, pre niektorých z nich to bola prvá situácia, pri ktorej od nich cudzí dospelý nevyžadoval vykanie a formality. Zároveň sa mohli presvedčiť, že problémy, ktoré riešia medzi rovesníkmi, môžu riešiť aj s dospelými a že aj s dospelými sa dá normálne porozprávať o hocičom, že ich môžu požiadať o radu a o pomoc, bez ohľadu na to či je to rodič, učiteľka alebo niekto známy.

Efekt výcvikov: Aby bolo možné sledovať a zistiť zmeny akými žiaci v priebehu programu prešli, ako aj to či program splnil svoje poslanie a do akej miery prispel k rozvíjaniu sociálnych kompetencií, boli uskutočnené ante a post merania.

Prostredníctvom dotazníka pripraveného pre tieto účely a prispôbeného veku respondentov, bolo možné zachytiť osobnostné charakteristiky, preferované stratégie správania, hodnotové orientácie žiakov a iné. Aby sa zabezpečila minimalizácia vedľajších vplyvov, ako aj kontrola spontánnych zmien v tomto vývinovom období, boli dotazníky administrované aj v kontrolnej skupine, t.j. so žiakmi siedmeho ročníka tej istej ZŠ, ibaže z triedy, ktorá výcvik neabsolvovala. Získali sme tak cenný materiál, ktorý bude postupne spracovávaný a publikovaný.

V závere by som rada venovala pár slov celkovému zhodnoteniu programu na zvyšovanie sociálnych

kompetencií žiakov z môjho subjektívneho pohľadu - z pohľadu lektorky, ktorá počas doby trvania projektu strávila so žiakmi viac než 220 vyučovacích hodín.

Stálo to za to! Videla som ako sa mi pred očami žiaci a žiačky menili s obyčajných spolužiakov v triede na kamarátov a kamarátky, ktorí sú si bližší a pripravení navzájom si pomáhať. Počula som ako si dávali najavo, keď ich niečo nahnevalo, ale aj to, ako sa chválili a povzbudzovali. Cítila som, že im nie som cudzia a že mi dôverujú. Domnievam sa, že zavedenie prezentovaného programu do učebných osnov ZŠ by bolo výrazným prínosom nielen pre žiakov, ale aj neoceniteľným prvkom pri prevencii a skríningu v práci pedagógov i psychológov.

Literatúra:

Gillernová, I., Štětovská, I.: Pravidla a podmínky provádění sociálněpsychologického výcviku. In: Komárková, R., Slaměník, I., Výrost, J.: Aplikovaná sociální psychologie III, Sociálněpsychologický výcvik. Praha, Grada publishing, 2001, s. 23 - 33.

Spence S.H.: Social skills training with children and young people: theory, evidence, practice. In: Child and Adolescent mental health. Volume 8, 2003, No. 2, s. 84 - 96.

Rahill, S.A., Teglassi, H.: Processes and outcomes of story-based and skill-based social competence programs fro children with emotional disabilities. In: Journal of School psychology, Vol. 41, 2003, No. 6, s. 413 - 423.

Development of pupils social competencies at basic schools: characterizations of social-psychological exercise

Abstract:

Paper introduces content and experiences learned from psychological training on enhancing social competencies of 7-th class pupils. Detailed information is given about the sample of trainees, form and content of the sessions, rules, school setting, duration as well as about the subjective feelings and observation of the author. In conclusion facts about the way for measuring the effects of the training are mentioned and proposals for the future positive outcomes of the further training implementation are suggested.